

MICHAŁ DZIK (*IA UW*)

**Z DZIEJÓW BADAŃ WCZESNOŚREDNIOWIECZNYCH CMĘTARZYSK
Z GROBAMI W OBUDOWACH KAMIENNYCH W MIĘDZYRZECZU BUGU I NARWI*
(PL. 11)**

Podstawą każdych badań nad historią osadnictwa w wybranym regionie jest zebranie wszelkich materiałów do zagadnienia, w tym głównie źródeł historycznych, toponomastycznych oraz archeologicznych. W przypadku tych ostatnich, jednym z podstawowych źródeł informacji są dotychczasowe opracowania, w których opisane zostały stanowiska badane lub tylko odnalezione w terenie. Duże znaczenie mają prace o charakterze katalogowym – znacznie ułatwiają one kolejnym badaczom dotarcie i zapoznanie się ze starszą literaturą na temat interesujących ich stanowisk. Niebezpieczeństwo powstaje, gdy takie opracowania zaczynają być traktowane jako bezpośrednie źródło informacji o stanowiskach i znaleziskach, co może prowadzić do powstania nieścisłości i błędów w dalszych badaniach. W niniejszym tekście przedstawię kilka tego rodzaju przypadków, biorąc za podstawę rozważań dzieje badań nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem w międzyrzeczu środkowego Bugu i Narwi.

Początki badań archeologicznych na tym obszarze związane są z działalnością pochodzącego z Bielska Podlaskiego historyka i wykładowcy Uniwersytetu Wileńskiego, Józefa Jaroszewicza (1793-1860)¹. W 1844 r. opublikował on *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII*, obszerną pracę poświęconą historii Litwy². Znalazły się w niej informacje o kurhanach i grodziskach międzyrzecza Bugu i Narwi, które autor interpretował jako pozostałości po bałtyjskich Jaćwingach³. W latach pięćdziesiątych XIX w. J. Jaroszewicz opublikował w kolejnych tomach „Biblioteki Warszawskiej” fragmenty *Obrazu Litwy...*, poprawione i uzupełnione względem wydania książkowego. Tym razem, opisując

archeologiczne pozostałości po Jaćwingach, autor zwrócił uwagę również na cmentarzyska płaskie z grobami obstawionymi dużymi głazami i zasypnymi kilkoma warstwami mniejszych kamieni, nazywając je *grobami kamiennymi*⁴. Według J. Jaroszewicza: *groby takie widzieć można koło Krasewicz* (obecnie Krasewice-Czerepy, pow. siemiatycki)⁵ i *Narojek pod Siemiatyczami, koło Zamianowa* (Zaminowo, pow. siemiatycki) *niedaleko Bosków* (Boćki, pow. bielski), *i w wielu innych miejscach; ale największe dwa cmentarze znajdują się na najwyższej pozycji okolic bielskich, wśród gruntów wsi Szczytów* (Szczyty-Dzięciołowo, pow. bielski), *i w lesie Grabniaku do tegoż majątku należącym*. W tym samym miejscu J. Jaroszewicz wspomina także o *mogiłach i kurhanach ziemnych*, licznych w ówczesnych powiatach bielskim i białostockim, które miały znajdować się przy Kotówce i Kuraszewie, w obecnym powiecie hajnowskim, w Ogrodnikach (*Kalinoczka-Ogrodniki*), pow. moniecki, w Haćkach i między Sakami a Trzeszczotkami, pow. bielski, a ponadto przy wsi Runice, pow. siemiatycki.

Badaczem, który podjął na większą skalę problematykę dawnego osadnictwa w dorzeczu środkowego Bugu, był pedagog, numizmatyk i archeolog, Nikolaj Pietrowicz Awenarius (1834-1903)⁶. W trakcie badań terenowych, prowadzonych w latach 1886-1888, głównie na obszarze obecnego powiatu siemiatyckiego, skupił się na rozpoznaniu stanowisk sepulkralnych. Zwrócił uwagę na występowanie tu kilku rodzajów cmentarzysk, różniących się wyglądem, w tym na nekropole płaskie ze stelami kamiennymi, cmentarzyska kurhanowe oraz cmentarzyska płaskie z grobami obstawionymi dużymi kamieniami i dodatkowo zasypane mniejszymi, a zwane przez niego „grobami kamiennymi”

* Przedstawiona w niniejszym tekście problematyka została szerzej omówiona w pracy: M. DZIK, *Przemiany w średniowiecznych zwyczajach pogrzebowych w międzyrzeczu środkowego Bugu i górnej Narwi (XI-XV w.)*, mps pracy doktorskiej na Wydziale Historycznym UW, Warszawa 2012.

¹ M. SEREJSKI, *Jaroszewicz Józef (1793-1860)* [in:] *Polski Słownik Biograficzny*, vol. IX, E. Rostworowski et al. eds., Wrocław-Warszawa-Kraków 1964-1965, p. 12.

² J. JAROSZEWICZ, *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od*

czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII, Wilno 1844. Książka składa się z trzech części posiadających osobne numeracje stron.

³ J. JAROSZEWICZ, *Obraz Litwy...*, part 1, p. 30, n. 11.

⁴ J. JAROSZEWICZ, *Jadźwigi. Wyjątek ze wstępu do Obrazu Litwy*, „Biblioteka Warszawska” 1853, vol. 3 (51), p. 195, n. 1.

⁵ W nawiasie i kursywą podaję nazwy miejscowości za cytowanym artykułem, o ile są one odmienne od współczesnych.

⁶ S. A. VENTEROV, *Kritiko-biografičeskij slovar' russkich' pisatelej i učenych*, S-Peterburg 1889, p. 65-66.

(*mogily kamennyja*)⁷. Ustalenia N. P. Awenariususa i późniejszych badaczy wykazały, że groby z opisanymi wyżej konstrukcjami kamiennymi można datować na okres od XI do XIII w.

Na obszarze obecnego województwa podlaskiego Awenarius odnotował 25 cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych. Według niego, znajdowały się one przy wsiach: Radziwiłłówka (*Aleksandrovka*), Boratyniec Ruski, Boratyniec Lacki, Baciki Bliższe, Baciki Średnie, Baciki Dalsze, Czarna Wielka, Czarna Średnia, Czarna Cerkiewna, Czartajew, Korzeniówka, Klukowo, Krupice, Malinowo, Miłkowice, Narojki, Ogrodniki (*Slochi Ogorodniki*), Sady, Skiwy, Smolugi, Twarogi Ruskie, wszystkie w powiecie siemiatyckim, a także w Andryjankach i Krzywej w powiecie bielskim, oraz w Szczytach-Dzięciołowie (*Dentelovo*) w powiecie hajnowskim i w położonym nieopodal tej wsi lesie zwanym *Grabniak*⁸. Informacje o dwóch ostatnich cmentarzyskach autor zaczerpnął z nieopublikowanego rękopisu drugiego wydania *Obrazu Litwy...* J. Jaroszewicza⁹. Podobnie, niektóre z pozostałych stanowisk znane mu były wyłącznie ze starszych opracowań lub wiadomości uzyskanych od okolicznych mieszkańców. Jednak większość uwzględnionych przez siebie cmentarzysk N. P. Awenarius odkrył w trakcie własnych poszukiwań terenowych. W artykule zawierającym wyniki badań, zamieścił m.in. mapę, na której oznaczył miejscowości wymienione w tekście, wyróżniając podkreśleniem nazwy tych, przy których odnotował jakiegokolwiek cmentarzyska (Fig. 1).

Pięć lat po artykule N. P. Awenariususa ukazał się katalog stanowisk archeologicznych guberni grodzieńskiej, autorstwa ówczesnego kustosa Wileńskiego Muzeum Starożytności, Fiodora Pokrowskiego¹⁰. Podstawą tej pracy, będącej zbiorem danych o zabytkach archeologicznych oraz sakralnych guberni, były informacje uzyskane dzięki ankiecie rozesyłanej do prawosławnego duchowieństwa, pisarzy gminnych i wiejskich nauczycieli. Dzięki temu otrzymano

wiadomości o wielu konstrukcjach ziemnych, których powstanie związane było przez miejscową ludność z odległą przeszłością, a także o wielu uroczyskach i miejscach, z którymi łączyły się rozmaite podania. F. Pokrowski korzystał także ze starszych publikacji. Omawiając cmentarzyska z obszaru obecnych powiatów siemiatyckiego i bielskiego, przytoczył część ustaleń N. P. Awenariususa. Dla dalszych rozważań istotny jest fakt, iż F. Pokrowski podał za nim opis „grobów kamiennych”. Wymienił również nazwy 38 miejscowości, w których miały się one znajdować, odnotowując w większości przypadków źródło informacji¹¹. Za wspomnianym artykułem J. Jaroszewicza, F. Pokrowski zamieścił wzmiankę o „grobach kamiennych” przy Zaminowie, Krasewicach-Czerepach oraz Narojkach¹². To samo opracowanie autor podał jako podstawę informacji o cmentarzyskach z grobami w obudowach kamiennych przy Haćkach, Kotówce, Runicach (*Hrunice*) oraz Sakach, przy których, według J. Jaroszewicza, znajdować się miały jedynie *mogily i kurhany ziemne*¹³. Najprawdopodobniej błąd ten wyniknął z niewłaściwego zrozumienia przez F. Pokrowskiego tekstu J. Jaroszewicza. Do „grobów kamiennych” autor zaliczył także stanowisko położone przy wsi Ostrożany, pow. siemiatycki, a opisane w artykule Alfonsa Budzińskiego¹⁴. Pozostałe nazwy osad F. Pokrowski wymienił za artykułem N. P. Awenariususa. Z nieznanых przyczyn pominął przy tym cmentarzyska przy Malinowie i Twarogach Ruskich, pow. siemiatycki, oraz Andryjankach, pow. bielski. Z kolei cmentarzysko przy wsi Szczyty-Dzięciołowo potraktował jako dwie nekropole: przy Dzięciołowie oraz przy Szczytach¹⁵. Omawiając cmentarzyska z grobami w obudowach kamiennych z ówczesnych gmin Radziwiłłówka (*Aleksandrovka*), Drohiczyń, Pasynki, Siemiatycze i Narojki, F. Pokrowski wymienił aż 9 cmentarzysk nieznanых Awenariusowi, które miałyby się znajdować w miejscowościach: Cecele, Kłyżówka, Maćkowicze, Mielnik, Mińczewo, Putkowice, Saki, Sytki i Wólka Zamkowa (*Vólka*)¹⁶. Co istotne, autor za każdym

⁷ N.P. AVENARIUS, *Drogičin Nadbużskij i ego drevnosti* [in:] *Drevnosti severo-zapadnago kraja* [in:] *Materiały po archeologii Rossii, Sanktpeterburg* 1890, p. 20. Nie jest pewne, czy termin „groby kamienne” N. P. Awenarius przyjął za J. Jaroszewiczem, czy też zastosował go niezależnie. Nie znał on artykułu swojego poprzednika, zamieszczonego w „Bibliotece Warszawskiej” (J. JAROSZEWICZ, *Jadźwingi...*), w którym pojawiło się to określenie. Czytał jednak rękopis nieopublikowanego, drugiego wydania *Obrazu Litwy...* J. Jaroszewicza, w którym termin ten mógł się pojawić (N. P. AVENARIUS, *Drogičin...*, p. 20, n. 2).

⁸ N.P. AVENARIUS, *Drogičin...*, p. 21, pl. I.

⁹ Ibidem, p. 20, n. 2.

¹⁰ F. POKROVSKIJ, *Archeologičeskaja karta Grodnenskoj gubernii*, Vilna 1895. Informacje o F. Pokrowskim podaje m. in. P. KULI-

KAUSKAS i Z. GINTAUTAS, *Lietuvos Archeologijos Istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius 1999, p. 128-133.

¹¹ F. POKROVSKIJ, *Archeologičeskaja karta...*, p. 65-66, 106, 108, 120.

¹² Ibidem, p. 126, 120, n. 2.

¹³ Ibidem, p. 59-60, 65-66, 111, n. 3.

¹⁴ BUDZIŃSKI A., *Poszukiwania archeologiczne w b. guberni augustowskiej*, „Biblioteka Warszawska” 1871, vol. 1 (121), p. 232.

¹⁵ F. POKROVSKIJ, *Archeologičeskaja karta...*, p. 66.

¹⁶ F. POKROVSKIJ, *Archeologičeskaja karta...*, p. 66, 106, 108, 120. Wieś Wólka została wymieniona przez F. Pokrowskiego w kontekście omawiania pozostałości archeologicznych w ówczesnej gminie Narojki, w której znajdowała się tylko jedna wieś o takiej nazwie, Wólka Zamkowa.

razem wyraźnie zaznaczył, że podał je za swoim poprzednikiem. Ową zagadkę dużej liczby nowych nekropoli wyjaśnia przypis do cmentarzysk z gminy Narojki, w którym autor odnotował, że stanowiska wymienił za mapą zamieszczoną w pracy N. P. Awenariusza¹⁷. Porównanie wsi oznaczonych na owej mapie z wymienionymi przez F. Pokrowskiego pozwala jednoznacznie stwierdzić, że ten ostatni, podając nazwy miejscowości, w których miały się znajdować „groby kamienne”, omyłkowo wymieniał nazwy wyróżnione podkreśleniem na mapie N. P. Awenariusza, a więc te, w których znajdowały się jakiekolwiek cmentarzyska. Podsumowując, artykuł F. Pokrowskiego wprowadził do literatury archeologicznej informacje o trzynastu rzekomych cmentarzyskach z grobami w obudowach kamiennych.

Dla archeologów zajmujących się dziejami osadnictwa w dorzeczu środkowego Bugu i Narwi kolejnym ważnym źródłem informacji jest wydany w latach 1880-1902 *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (dalej jako *Słownik...*), w którym znajdują się m. in. wiadomości o zabytkach, znajdujących się na gruntach niektórych osad. Obecnie informacje te są często traktowane jako źródłowe i przywoływane na potwierdzenie istnienia stanowisk, które mogły ulec zniszczeniu w XX w. W tym monumentalnym dziele znalazły się również wzmianki o cmentarzyskach z grobami z konstrukcjami kamiennymi w międzyrzeczu Bugu i Narwi. Warto zwrócić uwagę, że znajdują się one prawie wyłącznie w ostatnim, piętnastym tomie *Słownika*, wydanym w latach 1900-1902, który zawierał uzupełnienia i korekty do podanych wcześniej wiadomości¹⁸. Autorami haseł dotyczących osad z guberni grodzieńskiej był współredaktor *Słownika...* – Józef Krzywicki, oraz Ludwik Czarkowski (1855-1928), lekarz, bibliotekarz i wiceprezes Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie¹⁹. Autorom tym znana była zapewne wydana

kilka lat wcześniej w Wilnie publikacja F. Pokrowskiego²⁰. Być może korzystali również z cytowanych już opracowań J. Jaroszewicza i N. P. Awenariusza. Dane o cmentarzyskach w regionie czerpali głównie z pracy F. Pokrowskiego, na co wskazuje kilka przesłanek. Informacje o „grobach kamiennych”²¹ znalazły się w 15 tomie *Słownika...* w opisach 25 osad, spośród których 13 zostało uwzględnionych we wcześniejszych tomach, przy czym w starszych hasłach nie podano informacji o cmentarzyskach. Dalej, tom 15 *Słownika...* wymienia „groby kamienne” wyłącznie w tych miejscowościach, w których wzmiankował je F. Pokrowski. Zastanawiająca jest różnica w liczbie osad, którym przypisano obecność tego rodzaju grobów, bowiem F. Pokrowski wymieniał ich aż 37, a więc o 12 więcej, niż *Słownik...* Jaka może być tego przyczyna? W przypadku trzech stanowisk: w Czar-tajewie, Ostrożanach i Sytkach, można to tłumaczyć nieuwzględnieniem tych osad w ostatnim tomie *Słownika...* Informacja F. Pokrowskiego o „grobach kamiennych” w Krupicach mogła zostać pominięta ze względu na zamieszczenie wzmianki o „grobach Jaćwingów” przy tej wsi w 4 tomie *Słownika...*, która prawdopodobnie odnosi się do tego samego cmentarzyska. Brak wzmianek o pozostałych wynika być może z selektywnego umieszczania informacji o stanowiskach archeologicznych w danych miejscowościach lub z pobieżności kwerendy źródłowej przeprowadzonej przez osoby przygotowujące hasła²². Warto w tym miejscu zaznaczyć, że na niepełne opracowanie haseł dotyczących ówczesnych powiatów bielskiego i białostockiego, zwrócił uwagę wspomniany wyżej L. Czarkowski²³. Porównanie informacji podanych w *Słowniku...* ze znanymi ze starszych publikacji wskazuje, że autor (autorzy) haseł wybiórczo, o ile w ogóle, korzystali z publikacji N. P. Awenariusza. Pominięte bowiem zostały informacje o „grobach kamiennych” na gruntach wsi Andryjanki, Malinowo i Twarogi

¹⁷ Ibidem, p. 120, n. 1.

¹⁸ We wcześniejszych tomach *Słownika* znalazły się wzmianki o „grobach kamiennych” przy osadach położonych na południe od Bugu: Mogielnicy, pow. siedlecki (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, F. SULIMIRSKI et al. eds., vol. VI, Warszawa 1885, p. 580) oraz Niewiadomej, pow. sokołowski (*Słownik...*, vol. VII, Warszawa 1886, p. 131). Inny charakter mają informacje o „grobach Jadźwingów” w Krupicach, Wierzychucy Nadbużnej i Żalach, pow. siemiatycki, które także odnoszą się najprawdopodobniej do cmentarzysk z grobami z konstrukcjami kamiennymi (*Słownik...*, vol. IV, Warszawa 1883, p. 729; vol. XIII, Warszawa 1893, p. 415; vol. XV, fasc. 2, 1902, p. 723).

¹⁹ *Słownik...*, vol. XV, fasc. 2, Warszawa 1902, p. 743. O L. Czarkowskim: M. BRENSZTEJN, *Czarkowski Ludwik Michał (1855-1928)* [in:] *Polski Słownik Biograficzny*, vol. IV, W. Konopczyński

et al. eds, Kraków 1938, p. 196.

²⁰ F. POKROVSKIJ, *Archeologičeskaja karta...*

²¹ Autorzy haseł *Słownika...* określali cmentarzyska z grobami w obudowach kamiennych jako *groby kamienne*, *mogily kamienne*, *mogily z epoki kamiennej* lub po prostu *mogily*.

²² Przykładem może być wieś Smolugi, w przypadku której w *Słowniku...* znalazła się informacja, podana za F. Pokrowskim, o kurhanach na gruntach wsi, ich liczbie oraz rozmiarach, pominięto natomiast wzmiankę tego autora o „grobach kamiennych” (F. POKROVSKIJ, *Archeologičeskaja karta...*, p. 128, 131; *Słownik...*, vol. XV, fasc. 2, Warszawa 1902, p. 599).

²³ L. CZARKOWSKI, *Powiat Bielski w gub. Grodzieńskiej. Zarys ludoznawczy*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie”, vol. I, Wilno 1907 [1908], p. 67-68.

Ruskie (pomiął je także F. Pokrowski), mimo że dwie pierwsze osady zostały uwzględnione w 15 tomie *Słownika...* W *Słowniku...* powtórzone zostały również błędne informacje podane przez F. Pokrowskiego (na podstawie artykułu N. P. Awenariusza), o rzekomych „grobach kamiennych” przy wsiach Cecele, Maćkowicze i Wólka Zamkowa. Publikacja Pokrowskiego była dla autorów haseł w *Słowniku...* prawdopodobnie także źródłem informacji o cmentarzyskach wzmiankowanych po raz pierwszy w opracowaniu J. Jaroszewicza²⁴. W *Słowniku...* zabrakło natomiast informacji o stanowiskach w Krasewicach-Czerepach, Kuraszewie oraz Szczytach-Dzięciołowie, o których pisał J. Jaroszewicz. Wymienione zostały „groby kamienne” w opisach wsi Kotówka, Runice oraz Saki, przy których J. Jaroszewicz odnotował jedynie *mogiły i kurhany ziemne*, które „groby kamiennymi” nazwał dopiero F. Pokrowski²⁵.

Studia nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym na międzyrzeczu Bugu i Narwi trwały przez cały wiek XX i są kontynuowane obecnie. Do podstawowych opracowań poruszających tę tematykę zaliczyć trzeba dwie publikacje, pełniące rolę katalogów wczesnośredniowiecznych stanowisk archeologicznych. Pierwsza z nich, autorstwa Krystyny Musianowicz²⁶, poświęcona jest osadnictwu wczesnośredniowiecznemu w dorzeczu środkowego Bugu. Najważniejszą jej częścią jest katalog stanowisk archeologicznych, w tym cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych. Drugie opracowanie, napisane przez Lechosława Rauhuta²⁷, w całości poświęcone zostało wczesnośredniowiecznym cmentarzyskom z grobami w obudowach kamiennych. Autor zawarł w nim spis wszystkich nekropoli znanych mu z badań terenowych lub tylko z literatury.

Wśród wymienionych przez K. Musianowicz 47 cmentarzysk z grobami z konstrukcjami kamiennymi, w międzyrzeczu Bugu i Narwi znalazło się 8 stanowisk znanych z artykułu F. Pokrowskiego i z kart *Słownika...*²⁸. Pojawiły się także nowe, dla których podstawą wyróżnienia

stały się informacje zawarte w opisanych wyżej publikacjach. Charakterystyczny jest tutaj przypadek nekropoli w Wólce Zamkowej, który pozwolę sobie bliżej przedstawić. N. Awenarius podał wiadomość o istnieniu cmentarzyska kurhanowego w miejscowości Wólka Zamkowa, gm. Drohiczyn²⁹. Sugerując się oznaczeniami z opublikowanej przez niego mapy, F. Pokrowski wymienił błędnie tę miejscowość przy opisie „grobow kamienych”, podając przy tym wyłącznie nazwę „Wólka”, bez członu „Zamkowa”³⁰. Informacja o grobach kamiennych w Wólce Zamkowej trafiła następnie do wydanego kilka lat później 15 tomu *Słownika*³¹, co powtórzyła K. Musianowicz³², powołując się przy tym wyłącznie na informację zawartą w *Słowniku*. W innym miejscu tej samej pracy, tym razem na podstawie wzmianki z artykułu F. Pokrowskiego, autorka wspomina o obecności takiego cmentarzyska także przy wsi Wólka, oddalonej od Wólki Zamkowej o około 50 km w kierunku wschodnim, a znajdującej się obecnie po stronie białoruskiej³³. Tym sposobem na podstawie wzmianki N. Awenariusza o kurhanach przy wsi Wólka Zamkowa, powstały dwa cmentarzyska z grobami w obudowach kamiennych: przy Wólce Zamkowej oraz Wólce. Błędem jest także podana przez K. Musianowicz lokalizacja tego rodzaju nekropoli w okolicy Grodziska, pow. siemiatycki, dla której jedyną podstawę stanowią wzmianki o kurhanach zamieszczone w artykułach Awenariusza, F. Pokrowskiego oraz w *Słowniku*. Niesłusznie również badaczka uznała cmentarzyska leżące przy wsi Szczyty-Dzięciołowo i w należącym niegdyś do tamtejszego majątku lesie *Grabniak* za jedno stanowisko, skoro jako dwie różne nekropole opisywali je zarówno J. Jaroszewicz, jak i N.P. Awenarius. Błędne jest także utożsamianie wymienionego przez N.P. Awenariusza cmentarzyska w Słochach ze stanowiskiem w Słochach Annapolskich, pow. siemiatycki, bowiem nazwa ta widnieje na opublikowanej przez niego mapie jako „Słochy Ogrodniki” (obecnie Ogrodniki, pow. siemiatycki; **Fig. 1**)³⁴.

²⁴ J. JAROSZEWICZ, *Jadźwingi...*

²⁵ W *Słowniku...*, przy wzmiankach o grobach z konstrukcjami kamiennymi, nazwisko J. Jaroszewicza pojawia się trzykrotnie. W jednym przypadku, pod miejscowością Zaminowo (*Zamianowo*), zamieszczono nawet przypis do jego artykułu z 1853 r. Możliwe, że został on podany za opracowaniem F. Pokrowskiego, na co mogą wskazywać popełnione w obu pozycjach błędy w numerze cytowanego czasopisma: według F. Pokrowskiego artykuł J. Jaroszewicza ukazał się w 152 numerze „Biblioteki Warszawskiej”, według *Słownika...* – w numerze 102 (F. POKROVSKIJ, *Archeologičeskaja karta...*, p. 126, n. 2; *Słownik...*, vol. XV, fasc. 2, Warszawa 1902, p. 712).

²⁶ K. MUSIANOWICZ, *Granica mazowiecko-drehowicka na Pod-*

lasiu we wczesnym średniowieczu, *MatWczes* 5, 1960, p. 187-230.

²⁷ L. RAUHUT, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska w obudowach kamiennych na Mazowszu i Podlasiu*, *MatStar* 1, 1971, p. 435-656.

²⁸ Są to Cecele, Haćki, Kotówka, Maćkowicze, Mielnik, Mińcewo, Saki i Wólka Zamkowa (K. MUSIANOWICZ, *Granica...*, poz. 144, 156, 164, 191, 194, 236, 240, 256).

²⁹ N.P. AVENARIUS, *Drogičyn...*, p. 19.

³⁰ F. POKROVSKIJ, *Archeologičeskaja karta...*, p. 120.

³¹ *Słownik...*, vol. XV, fasc. 2, Warszawa 1902, p. 699.

³² K. MUSIANOWICZ, *Granica...*, p. 217, poz. 164.

³³ *Ibidem*, p. 222, poz. 205.

³⁴ *Ibidem*, p. 219, poz. 179.

W opublikowanym przez L. Rauhuta³⁵ katalogu cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych znalazły się wszystkie stanowiska z omawianego obszaru, wzmiankowane przez K. Musianowicz. Autor powtórzył wymienione wyżej błędy, zwracając tylko uwagę, że w przypadku stanowiska w Grodzisku podane informacje mogą jednak dotyczyć cmentarzyska kurhanowego³⁶. Warto dodać, że duże znaczenie opracowań K. Musianowicz i L. Rauhuta spowodowało utrwalenie przekonania o obecności rzekomych cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych we wskazanych miejscowościach, czego dowodem są wzmianki o nich, pojawiające się także w najnowszych publikacjach³⁷.

Prawie cały obszar międzyrzecza Bugu i Narwi został objęty archeologicznymi badaniami powierzchniowymi, prowadzonymi w ramach programu AZP. Wszystkie opisane wyżej, nieistniejące cmentarzyska otrzymały osobne numery stanowisk archeologicznych, przy czym nie udało się zlokalizować ich w terenie. Jako podstawę do ich wyróżnienia przywoływano wymienione w tym artykule publikacje.

Zaprezentowane przypadki wprowadzenia i funkcjonowania błędnych informacji o stanowiskach w literaturze archeologicznej nie są odosobnione. Można w związku z tym postawić pytanie, dlaczego tego rodzaju pomyłki nie są wychwytywane przez badaczy korzystających z danych opracowań? Wydaje się, że głównym powodem ich poja-

wiania się w piśmiennictwie archeologicznym do początku XX w. był brak zrozumienia opisywanego zagadnienia przez część badaczy. Zarówno F. Pokrowski, jak i autorzy haseł *Słownika...* nie znali problematyki opisywanych cmentarzysk z własnych badań terenowych. Różnica między grobem z obudową kamienną, a grobem ze stelą kamienną mogła być traktowana przez nich jako mało znacząca, o ile ją w ogóle dostrzegali. Wskazuje na to choćby różnorodność terminów używanych na określenie cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych, pojawiających się w *Słowniku...* (por. przyp. 21). Inaczej jest w przypadku badaczy współczesnych, orientujących się w problematyce źródeł archeologicznych. Powielanie błędów poprzedników można by zrzucić na karb braku dokładnej kwerendy, jednak to nie wszystko. Cechą wspólną wymienionych publikacji dziewiętnastowiecznych oraz tekstów K. Musianowicz i L. Rauhuta jest występowanie w każdej z nich licznych informacji pochodzących z pierwszej ręki, tzn. z badań terenowych autorów (N.P. Awenarius, K. Musianowicz, L. Rauhut), lub z informacji uzyskanych od miejscowej ludności za pomocą ankiet (F. Pokrowski i *Słownik...*). To być może skłania kolejnych badaczy do traktowania pozostałych zawartych w tych pracach wiadomości jako źródłowo wiarygodnych. Pokazane przykłady dowodzą, że mimo bezsprzecznie dużego znaczenia, jakie mają prace o charakterze katalogowym, nie mogą one być traktowane jako substytut opracowań źródłowych *sensu stricto*.

³⁵ L. RAUHUT, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska...*, p. 630, 632, 634-635, 641-642, poz. 166, 171, 177, 179, 193, 197, 199, 202.

³⁶ Ibidem, poz. 171.

³⁷ J. JASKANIS, *Cecel. Ein Gräberfeld der Wielbark-Kultur in*

Ostpolen, Kraków 1996, p. 8; Z. KOBYLIŃSKI, W. SZYMAŃSKI, *Pradziejowe i wczesnośredniowieczne osadnictwo w zespole kemów w Haćkach* [in:] Haćki. Zespół przyrodniczo-archeologiczny na Równinie Bielskiej, J.B. Faliński et al. eds, Białowieża-Warszawa 2005, p. 43.

FROM THE STUDY OF EARLY MEDIAEVAL CEMETERY SITES WITH GRAVES IN STONE SETTINGS ON THE
NAREW AND BUG RIVERS, EASTERN POLAND

SUMMARY

The article discusses errors which continue to circulate in publications concerned with Early Mediaeval cemetery sites with graves in stone settings in the area between the Bug and Narew rivers.

Among the rich crop produced by more than a century and a half of research the essential and probably the most exhaustive works are those of N.P. Avenarius (1890), F. Pokrovski (1895), K. Musianowicz (1960) and L. Rauhut (1971).¹ It is worth noting that they may not be as authoritative as previously thought. It is interesting that N.P. Avenarius mentions 25 Early Medieval sites with graves in stone settings but just five years later F. Pokrovski refers to 38 such sites, and in 1960 and 1971 respectively, K. Musianowicz and L. Rauhut are familiar with not less than 47. This appreciable increase might result from progress in research but, on occasion, also from errors in interpretation of data drawn from the research of others.

For instance, F. Pokrovski listed no less than nine cemeteries unknown to N.P. Avenarius and gave their location as villages of Cecele, Kłyżówka, Maćkowicze, Mielnik, Mińczewo, Putkowice, Saki, Sytki and Wólka Zamkowa.² It is significant that as his source F. Pokrovski quotes N.P. Avenarius, or more precisely, the map included in his publication (**Fig. 1**).³ However, a comparison of the names of villages shown on the map by N.P. Avenarius with sites known to F. Pokrovski reveals that the latter took all the localities where any sort of cemetery had been identified (indicated as such on the map of N.P. Avenarius) and published them as cemeteries with graves in stone settings.

We know of other similar lapses. Over the years, the number of sites recorded incorrectly as Early Mediaeval cemeteries with graves in stone settings has grown to at least fifteen.

¹ N.P. AVENARIUS, *Drogičin Nadbužskij i ego drevnosti* [in:] *Drevnosti severo-zapadnago kraja* [in:] *Materiale po archeologii Rossii, Sanktpeterburg* 1890, p. 2-42; F. POKROVSKIJ, *Archeologičeskaja karta Grodnenskoj gubernii*, Vilna 1895; K. MUSIANOWICZ, *Granica mazowiecko-drehowicka na Podlasiu we wczesnym średniowieczu*, *MatWczes* 5, 1960, p. 187-230; L. RAUHUT,

Wczesnośredniowieczne cmentarzyska w obudowach kamiennych na Mazowszu i Podlasiu, *MatStar* 1, 1971, p. 435-656.

² F. POKROVSKIJ, *Archeologičeskaja karta...*, p. 66, 106, 108, 120.

³ *Ibidem*, p. 120, n. 1.

Fig. 1. Cmentarzyska ziemi drohickiej, mielnickiej oraz bielskiej według N.P. Awenarius (za: N.P. AVENARIUS, *Drogi-
cin...*, pl. 1)